

Сергій ГАКМАН,

заступник директора-начальник науково-дослідного відділу Чернівецького регіонального центру перепідготовки та підвищення кваліфікації працівників органів державної влади, органів місцевого самоврядування, державних підприємств, установ та організацій, кандидат історичних наук

ПРИЄДНАННЯ БЕССАРАБІЇ ТА ПІВНІЧНОЇ ЧАСТИНИ БУКОВИНИ ДО СРСР: ПОГЛЯД ЧЕРЕЗ 70 РОКІВ.

Цього літа виповнюються 70 років з моменту приєднання Бессарабії та північної частини Буковини до СРСР. В умовах становлення незалежної української держави і входження її як рівноправного партнера до європейського та світового співтовариства важливого значення набуває необхідність об'єктивного висвітлення питань історичного минулого, які раніше або замовчувалися, або висвітлювалися однобоко. До такої групи, безумовно, належить проблема Бессарабії та північної частини Буковини, особливо у складному переплетенні різних аспектів міжнародних відносин у 1940 р., під час якого відбулося приєднання цих територій до СРСР.

Враховуючи те, що ця проблема є болючою не лише в історіографії, але й у свідомості громадян України, Республіки Молдова та Румунії, оскільки "історична правда" у кожної з сторін була своєю, а деякою мірою залишається такою й тепер, спробуємо вести мову про історичні реалії з усією їх складністю та суперечливістю. Це необхідно й тому, що лише об'єктивний погляд на історичні події зможе вплинути позитивно на побудову дружніх відносин між сусідніми країнами на принципах взаємоповаги, взаємодовіри та співробітництва.

Спробуємо пунктиром викласти історію подій 1940 р., тобто політико-дипломатичні і військово-пропагандистські заходи щодо приєднання Бессарабії та північної частини Буковини до СРСР, а також особливості безпосереднього процесу включення зазначених територій до складу Радянського Союзу.

Як відомо, 23 серпня 1939 р. був підписаний радянсько-німецький договір про ненапад і таємний додатковий протокол до нього, який передбачав розподіл сфер впливу в Східній Європі між двома тоталітарними режимами. У пункті 3 протоколу зазначалось: "Стосовно південного сходу Європи з радянського боку підкреслюється інтерес до Бессарабії. З німецької сторони заявляється про її повну політичну незацікавленість у цих областях". Саме цей пункт дозволив Радянському Союзу приєднати у майбутньому Бессарабію. І хоча у радянсько-німецьких домовленостях від 23 серпня 1939 р. Буковина не згадується, саме їх наявність блокувала будь-які дії Німеччини на підтримку Румунії під час вирішення буковинського питання.

Навесні 1940 р. радянське керівництво почало підготовчу кампанію для "вирішення бессарабського питання". З частин Київського Особливого та Одеського військових округів був сформований Південний фронт на чолі з генералом армії Г.Жуковим. Командування Червоної армії впродовж весни сконцентрувало на радянсько-румунському кордоні 32 стрілецькі, 2 мотострілецькі та

6 кавалерійських дивізій, 11 танкових і 3 повітрянодесантні бригади, 16 артполків резерву головнокомандувача, 14 полків корпусної артилерії та 4 окремі артдивізіони. На основних напрямках наступу була забезпечена більш ніж потрійна перевага у живій силі та засобах.

Одночасно готувався величезний пропагандистський апарат для роботи з населенням. 21 червня 1940 р. Головне політичне управління Червоної армії прийняло директиву № 0140, згідно з якою військові округи комплектувалися політпрацівниками різних ланок, мобілізовувалися працівники партійних та радянських органів Молдавської АРСР, створювалися редакції газет румунською мовою. Для культурного обслуговування населення були організовані концертні бригади, ансамблі молдавських народних танців та музики тощо. Виготовлено велику кількість прапорів СРСР та УРСР, лозунгів і портретів радянських керівників.

Паралельно з приготуваннями до воєнних дій радянське керівництво мобілізувало зарубіжні комуністичні партії на підтримку політики Кремля, зобов’язавши директивою Комінтерну Комуністичну партію Румунії “підтримувати вирішення проблеми Бессарабії та спірних питань із сусідніми балканськими державами мирним шляхом”. У травні в Бессарабію були таємно направлені кілька груп для “підготовки населення до зустрічі Червоної армії”, а також для збирання розвідувальних даних.

26 червня 1940 р. В.Молотов вручив румунському посланникові у Москві Г.Давідеску ноту ультимативного характеру з вимогою передачі Радянському Союзу Бессарабії та північної частини Буковини. Отримавши ноту, румунське керівництво спішно зондувало по дипломатичних каналах позиції Німеччини, Італії, Греції, Туреччини та Югославії.

У керівництва Німеччини та Італії офіційний Бухарест з’ясовувало їх позицію в цій ситуації, а також, чи згідні вони направити клопотання в Будапешт і в Софію у випадку румуно-радянської війни, щоб “запобігти їх нападу або ворожому виступу проти Румунії”.

Звернувшись до урядів Туреччини та Греції, керівництво Румунії хотіло дізнатися, чи може воно розраховувати на військову підтримку цих країн, згідно Балканського Пакту у випадку можливого ворожого виступу з боку Болгарії або болгарської агресії.

Не менше цікавило офіційний Бухарест те, чи може він розраховувати на випадок ворожих виступів або агресії з боку Угорщини або Болгаріі, або обох країн спільно, на військову підтримку Югославії проти цих держав, згідно двостороннього союзницького договору та згідно Балканського Пакту.

Слід зазначити, що час для пред’явлення територіальних претензій до Румунії радянським керівництвом було обрано досить вдало: між провідними державами Заходу точилися воєнні дії. Можливі кроки Німеччини на користь Румунії були заблоковані таємними домовленостями. І хоча у таємному додатковому протоколі від 23 серпня 1939 р. згадувалася лише Бессарабія, саме домовленості між Гітлером і Сталіним зробили можливим здійснення територіальних змін і відносно північнобуковинської землі. Буковина, згідно усної домовленості сторін входила до німецької “сфери впливу”.

У цих умовах воєнний конфлікт на південному сході Європи був невигідним перш за все Берліну, тому що Румунія залишалася для нього важливим постачальником сільгосппродукції та енергоносіїв. Саме тому Німеччина і виявилася такою поступливою, погоджуючись на передачу СРСР, окрім Бессарабії, ще й північної частини Буковини, хоча вважала це порушенням згаданих домовленостей. Вона навіть погодилась вплинути на Румунію з тим, щоб остання прийняла умови Радянського Союзу.

При цьому слід підкреслити, що в кінці червня 1940 р. основна частина німецьких військ була зосереджена на заході Європи, а на східному напрямі Німеччина мала не більше 10 дивізій. Автор впевнений в тому, що саме цей збіг обставин зумовив перше порушення Радянським Союзом територіальних меж, передбачених таємними домовленостями серпня-вересня 1939 р. У результаті цього Буковина опинилася у сфері впливу СРСР, а її північна частина згодом, разом із Бессарабією відійшла до його складу, з чим змушена була погодитися Німеччина.

Не знайшовши потрібної підтримки у Німеччини та Італії та у своїх союзників, а також намагаючись уникнути тяжких наслідків, зо-

крема воєнних дій, Румунія була вимушена погодитися з умовами евакуації, зазначеними у радянській ноті.

Зазначимо, що дипломатичні акції радянського керівництва базувалися на різноманітних ґрунтовних військових приготуваннях. З метою підготовки та приєднання Бессарабії та північної частини Буковини до складу СРСР на базі Київського Особливого та Одеського військових округів був створений Південний фронт. Командувачем був призначений генерал армії Г.К.Жуков.

Генеральний штаб Червоної армії розробив два варіанти дій радянських військ. У першому варіанті був розроблений план дій на той випадок, якщо уряд Румунії не дасть згоду на мирну передачу Бессарабії та Буковини. В цій ситуації передбачалось завдати концентрованого удару 12-ю армією вздовж Пруту в напрямку міста Ясси, а 9-а армія повинна була розпочати наступ на південь від Кишинева, до Гушь. У підсумку, це повинно було привести до оточення румунських військ в районі Бєльци-Ясси. Другим варіантом передбачався план дій на випадок добровільного відступу румунських військ на захід від Пруту. Завдання радянських військ, за цим планом, полягало у швидкому виході до Пруту для того, щоб взяти під контроль відступ румунських військ. За базовий був прийнятий перший варіант дій, проте, коли військове керівництво дізналося, що румунські війська не будуть чинити опір, почав реалізовуватися другий варіант.

28 червня 1940 р. радянські війська перетнули Дністер і вступили на територію Бессарабії та північної частини Буковини. Румунські частини одержали наказ організовано відступити. При цьому мали місце грубі порушення умов передачі територій. Частини Червоної армії, перевищуючи обумовлений темп евакуації румунських військ, порушували демаркаційну лінію, створюючи тим самим місцеві інциденти. Були випадки роззброєння румунських військових. Відбувалися збройні сутички, які викликали жертви з обох сторін, у т. ч. вбитими. Вороже ставлення до себе відчували й червоноармійці, зустрічаючи на шляху мінні поля, протитанкові загородження, траншеї та заміновані або демонтовані залізниці і мости. Як радянська, так і румунська сторона вживала певні військові та адміністративні заходи щодо населення, які мали різні мотиви та форми прояву. Низький морально-психологічний стан румунської армії призводив до розпорошення цілих військових підрозділів, солдати яких кидали зброю і втікали по домівках. Водночас, грубі порушення військової дисципліни мали місце і серед червоноармійців, за які вони притягалися до відповідальності у судовому порядку.

Одразу ж після вступу Червоної армії на території Бессарабії та північної частини Буковини почав працювати величезний пропагандистський апарат. В ці дні серед населення та солдатів розповсюджувалися у великій кількості газети й спеціальна література, на вулицях і будинках розвішувались плакати та лозунги. Політичними органами Червоної армії організовувались мітинги та маніфестації з метою викликати у бессарабців і буковинців "гарячу любов до визволителів та почуття довіри до Рад".

2 серпня 1940 р. VII сесія Верховної Ради СРСР прийняла закони "Про утворення Союзної Молдавської Радянської Республіки" та "Про включення північної частини Буковини, Хотинського, Аккерманського та Ізмаїльського повітів до складу Української Радянської Соціалістичної Республіки". 10 лютого 1947 р. у Парижі між країнами антигітлерівської коаліції та Румунією було підписано мирну угоду про радянсько-румунський кордон, яким Румунія де-юре поступилася територіями Бессарабії та північної частини Буковини.

Отже, приєднання Бессарабії та північної частини Буковини до СРСР у червні-липні 1940 р. можна вважати добре продуманою та ретельно підготовленою політико-дипломатичною акцією, реалізація якої відбувалася із застосуванням регулярних частин збройних сил. Хоча діяла "Радянсько-румунська комісія для врегулювання спірних питань з евакуації румунських військ і установ з Бессарабії та північної частини Буковини", ці території були зайняті Червоною армією за всіма правилами військового мистецтва (були використані всі складові воєнної операції: військова сила, локальний воєнний тиск, військова розвідка, служба агітації та пропаганди), завдяки чому СРСР і досяг поставленої мети.